

Джерела та література

1. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе [Электронный ресурс] / М. М. Бахтин. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/207339>
2. Жеребкина И. Лекция «Гендерная проблематика в парадигме культурных исследований» / [Электронный ресурс] / И. Жеребкина. – Режим доступа : <http://gendocs.ru/v5000/%D0%BB%D0%B5%>
3. Забужко О. Музей покинутых секретів / Оксана Забужко. – Вид. 4-те. – К. : Спадщина, 2012. – 830 с.
4. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах [Электронный ресурс] / Умберто Эко. – Режим доступа : <http://lib.rus.ec/b/124908>
5. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андроген; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / Мірча Еліаде ; пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. – 591 с.
6. Лотман Ю. М. Семиосфера [Электронный ресурс] / Ю. М. Лотман // Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров : Статьи. Исследования. Заметки. – Режим доступа : http://yanko.lib.ru/books/cultur/lotman_semiosphera.htm
7. Хализев В. Е. Теория литературы : учебник / В. Е. Хализев. – М. : Высш. шк., 1999. – 398 с.

Брега Людмила. Женский мир романа О. Забужко «Музей заброшенных секретов». Предпринята попытка исследовать стратегию нарратива и способы создания женского мира в романе О. Забужко «Музей заброшенных секретов». Учитывая особенности постмодернистского письма, проанализированы онирические элементы и другие «тексты в тексте», переход из одной действительности в другую (сон и топос смерти), исследованы некоторые художественные приемы создания автором женского пространства в романе.

Ключевые слова: наррация, текст, персонаж, «текст в тексте», хронотоп.

Brega Liudmyla. Female Space in Oksana Zabuzhko's novel "The Museum of Abandoned Secrets". Trying to identify means of narration and make Zabuzhko creation Womens World's novel "Museum of Abandoned Secrets". Given the characteristics of postmodern writing, cover onirical elements in the analysis and other tools "text in the text", explores some artistic tools to create a "female" in the Ukrainian writer's novel. Considered novel title poetics and revealed the main features of postmodern aesthetics.

Key words: narration, the character, time-space.

Стаття надійшла до редколегії
10.11.2014 р.

УДК 821.161.1

Людмила Власенко

Творчість жінок-письменниць епохи романтизму в рецепції О. І. Білецького

У статті проаналізовано специфіку рецепції О. І. Білецьким творчості забутих російських жінок-письменниць першої половини XIX ст. – Зінаїди Волконської, Єлизавети Кульман та Надії Дурової (праця «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов»). Зосереджено увагу на основних темах та мотивах їхніх творів, встановлено спільне і відмінне у творчій манері письменниць, з'ясовано історичні й суспільні передумови розвитку жіночого письменства пушкінської доби, виокремлено чинники, що вплинули на творчу діяльність Волконської, Кульман і Дурової та розвиток російської літератури й культури загалом.

Ключові слова: жінки-письменниці, вірш, творчість, мотив, літературна діяльність.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз досліджень цієї проблеми. Початок XIX ст. характеризується появою та стрімким розвитком жіночої літератури. Однак у сучасному літературознавстві творчість письменниць 1830–1860-х рр., особливо забутих письменниць пушкінської епохи – Зінаїди Волконської, Єлизавети Кульман та Надії Дурової, досліджена неналежно. У працях І. Савкіної [8; 9], Є. Строганової [10], Е. Шоре [12] оминається низка важливих проблем їхньої творчості, зокрема, не повністю розкрито теми і сюжети творів, належно не встановлені історичні та суспільні передумови виникнення жіночого письменства. Тому мета статті – встановити витоки жіночого письменства на основі творчості З. Волконської, Є. Кульман та Н. Дурової, дослідити їхній вплив на становлення жіночого письменства в Росії.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Творчість забутих письменниць пушкінської епохи досліджував видатний літературознавець О. І. Білецький. Будучи ще студентом Харківського університету, він 1918 р. захистив магістерську роботу під назвою «Епизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов». У ній автор висвітлює основні проблеми творчості маловідомих сучасному читачеві жінок-письменниць, серед яких З. Волконська, Є. Кульман та Н. Дурова.

О. І. Білецький констатував, що на початку XIX ст. «роль женщины в умственной и эстетической жизни русского общества все возрастала. <...> историк русского общества не может пройти мимо образцов женщин высокой, нравственной духовной культуры и значительной силы воли...» [1], а читачі нарівні з авторами-чоловіками читають твори і жінок-письменниць. Зі всієї плеяди російських поетес і прозаїків автор виділив З. Волконську, Є. Кульман та Н. Дурову, оскільки «только трое с литературными занятиями сочетали – вольно или невольно – творчество своей жизни. <...> Нужно остановиться на их образах, прежде чем перейти к тем, которые заявили о себе только как писательницы» [1].

О. І. Білецький звернув увагу на те, що письменниці відрізняються одна від одної насамперед соціальним становищем. З. Волконська, як відомо, належала до сім'ї аристократів, була дуже освіченою («...ей рано доступны и живопись, и музыка, и театр, и поэзия» [1]), читала твори Жорж Санд і де Сталь. Будучи княгинєю, артисткою, «музою» багатьох письменників та супутницею імператора Олександра I, «она была ославлена молвой, как любовница императора: эта молва не повредила ее репутации, как не повредили ей и ее увлечения – “все было у ног ее”» [1]. Писала З. Волконська переважно французькою мовою. Часто її твори критикували. Так, за спостереженням О. І. Білецького, Дружинін убачав у її творах «сухость изложения, происшестввия, герои не принадлежащие ни к какой нации» [1]. О. І. Білецький не погоджується з критикою, наводячи такі аргументи: «сухость изложения в новеллах княгини – это не сухая четкость и точность французской прозы XVIII-го века: стиль гораздо ближе к этой прозе, уже размягченной пафосом чувствительников, с тою только разницей, что красноречие Шатобриана и г-жи де Сталь (к новеллам которой новеллы З. Волконской всего ближе) неудержимее и богаче, чем у рассудительного и сдержанного русского автора. Острая восприимчивость прочитанного, способность активно впитывать в себя литературные впечатления – в этом весь ее талант» [1].

На противагу О. І. Білецькому, І. В. Киреевський вважає, що княгиня З. Волконська не змогла ввібрати у себе ті скарби знань та вражень, якими її винагородило життя: «Одаренная талантами самыми редкими, воспитанная посреди роскоши самого утонченного просвещения...» [5, с. 127]. Усе, що оточувало Зінаїду, «быстро и ярко пронеслось перед ее глазами, все это должно было оставить следы драгоценные на молодом ее воображении, все этим она могла делиться с своими соотечественниками, ставши прекрасною посредницею между ими и тем, что просвещенный мир имеет самого замечательного... Но не сбылось...» [5, с. 127]. На думку І. В. Киреевського, вона могла залишити більшу літературну спадщину, поділитися враженнями про подорожі, театри, літературу.

Аналіз творів З. Волконської засвідчує, що її головне гасло – звільнити жінку з-під контролю чоловіка, достукатися до її розуму, аби вона усвідомила себе як повноправна особистість.

Єлизавета Борисівна Кульман (1808–1825), на творчості якої О. І. Білецький зупинив свою увагу, на противагу З. Волконській, походила з бідної сім'ї. Вона з дитинства захоплювалася казками, переказами та легендами, які згодом почала писати сама. Змалку вона відрізнялася від інших дітей філософським ставленням до життя. Таке своєрідне сприйняття життя, на наш погляд, дещо перегукується із поглядами ще однієї поетеси доби романтизму – Є. Шахової. Звичайно, у кожній з них були свої проблеми, свій світогляд, але саме занурення поетес у свій внутрішній світ і сприяло появі поетичного польоту душі жінок [3, с. 108]. Є. Кульман володіла одинадцятьма іноземними мовами: «В восемь лет писала немецкие стихи, в девять знала наизусть всего Тасса, конечно, в подлиннике, и читала по-французски и по-латыни, в двенадцать начинала изучать Гомера на природном его языке, в тринадцать переводила Анакреона в прозе на пять языков, а стихами на три самых любимых, русский, немецкий и итальянский, и уже на смертном одре переводила на немецкий язык новогреческие народные песни» [1]. Небезпідставно називаючи себе «Мамзель Поліглот», Є. Кульман реалізувалася і як поетеса, і як перекладач.

О. І. Білецький звернув увагу на висновок Є. Кульман про те, що лише «три вещи характеризуют поэта: природное дарование, со дня на день увеличивающиеся познания в языке и в науках, и

вечное стремление как проникнуть в таинства искусства, так и удовлетворяют его неотступным требованиям...» [1]. Відповідно до цих принципів жила і творила письменниця, намагаючись досягти успіху, пророкованого Й. В. Гете¹.

О. І. Білецький стверджує, що Є. Кульман високо шанували – її творами захоплювалися, а талант порівнювали з Монбланом: «В России это была первая женщина, на которую возлагали высокие литературные ожидания: она промелькнула, как падучая звезда, но в памяти осталась идеалом, настойчиво требующим достижения» [1]; «Ее образцами в русской поэзии являются Ломоносов, Державин, Озеров, о Пушкине она только слыхала, почти не знает и Жуковского...» [1]. На жаль, поетичний спадок Є. Кульман був більше відомий у Німеччині, ніж у Росії.

Ще одна письменниця, яку не оминув увагою О. І. Білецький у своїй розвідці, – Надія Дурова. Критик зазначив, що вона відома насамперед життям, насиченим подіями, які вплинули не лише на неї, а й на Росію.

Про Н. Дурову як про письменницю дізналися лише тоді, коли їй виповнилося 52 роки, хоча з юних років вона була відома всій Росії як перша жінка, що служила в армії: «Дурова была первая русская женщина, которая своей собственной жизнью доказала, что с твердой волею и для женщины, как и для мужчины, все достижимо» [6, с. 142–143]. «Кавалерист-девица» – так називали її сучасники. Майбутня письменниця, аби довести всім, що жінка – не рабіня, пішла в армію та взяла собі чоловічий псевдонім – Александров. При цьому Н. Дурова вважала, що «военная жизнь стала олицетворением свободы» [1].

Упродовж усього періоду служби Надія записувала все, що з нею відбувалося. На основі цих записів було опубліковано «Записки Кавалерист-девицы», супроводжувані вступним словом О. Пушкіна, та повість «Кавалерист-девица. Происшествие в России». З 1837 р. її твори друкувалися в «Библиотеке для чтения» («Елена, Т-ская красавица», «Граф Мавриций»), «Отечественных записках» («Павильон») та інших журналах. Літературну діяльність Н. Дурова розпочала після того, як пішла у відставку, змінивши військовий мундир на перо. Твори її характеризуються документальністю, за допомогою якої авторка намагалася надати їм більшої достовірності. У «Записках Кавалерист-девицы», написаних у формі щоденника, вона гостро порушила проблему обмеження прав жінки.

В. Белінський захоплюється Н. Дуровою, вказуючи на її стиль написання: «И что за язык, что за слог у Девицы-кавалериста! Кажется, сам Пушкин отдал ей свое прозаическое перо, и ему-то обязана она этою мужественною твердостью и силою, этою яркою выразительностью своего слога, этою живописною увлекательностью своего рассказа, всегда полного, проникнутого какою-то скрытою мыслию» [2, с. 149]. На думку сучасної дослідниці І. Савкіної, «феномен Дуровой (ее личности, и ее текста) – это нечто совершенно своеобразное, это своего рода гендерный и жанровый эксцесс» [9, с. 158].

На наш погляд, Н. Дурова своїм життям намагалася показати значимість жінки. І, ставши першою жінкою-кавалеристом, Дуровій це вдалося. Проте на цьому вона не зупинилася. Власним прикладом вона показала, що жінка здатна досягти на літературній ниві тих же результатів, що й чоловік, якщо не краших.

У підсумку свого дослідження О. І. Білецький відніс З. Волконську, Є. Кульман та Н. Дурову до представниць епохи чуттєвості з огляду на те, що вони порушували у творах актуальні проблеми тогочасної дійсності крізь призму власних почуттів. Крім того, він відзначив особливість ідіостилію кожної з письменниць: «В княгине З. Волконской – образец необыкновенной чуткости к впечатлениям из мира красоты; в Кульман – пример необыкновенной одаренности ума и прилежания; в Дуровой – воплощение силы воли, упорства в достижении и самостоятельности» [1].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, О. І. Білецький у праці «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов» проаналізував творчість З. Волконської, Є. Кульман та Н. Дурової, довів вплив біографічних фактів на їхню творчу діяльність, виявив специфіку розкриття письменницями «жіночого питання», яке особливо гостро почало звучати в епоху романтизму, виділив особливості стильової манери кожної з письменниць. На нашу думку,

¹ Відомо, що коли Єлизаветі було лише 13 років, її вчитель К. Гросс-Гейнріх написав листа до Й. В. Гете, в якому просив дати справедливую оцінку спроб пера молодій поетеси. Висновок метра був схвальним: «Объявите молодой писательнице <...>, что я пророчу ей со временем почетное место в литературе, на каком бы из языков она ни вздумала писать» [2, с. 58].

результати досліджень О. І. Білецького викличуть інтерес у дослідників творчості російських письменниць початку XIX ст., адже вони своїм життям і творчістю надихали жінок, допомагали їм звільнитися від духовного, морального та фізичного насилля.

Слід зазначити, що жінки-письменниці доби романтизму зробили неоціненний внесок у культурний та літературний розвиток Росії. Звичайно, їхній шлях був важкий: вони заявили про себе як особистості, вибороли право займатися літературою і довели, що не гірше за чоловіків можуть виражати свої почуття, та бути фінансово незалежними. Для жінки-письменниці пушкінської епохи важливо було бути собою, передавати почуття, що, у свою чергу, стало поштовхом для подальшого розвитку жіночої літератури. Перспективи подальших наукових пошуків у цьому напрямі вбачаємо в дослідженні динаміки розвитку світосприйняття у творчості жінок-романістів.

Джерела та література

1. Белинский В. Г. Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов [Рукопись] / В. Г. Белинский // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, ф. 162, од. зб. 520–522.
2. Белинский В. Г. Полное собрание сочинений. В 13-ти т. Т. 3 / В. Г. Белинский. – М. : Изд-во АН СССР, 1953. – 683 с.
3. Власенко Л. В. С. Шахова – поетеса земного та духовного настроїв / Л. В. Власенко // *Vedecky pokrok na prelomu tysyacholyety 2014 : materialy X Mezinarodni Vedecko-prakticka conference / Education and science (Praha, 27.05.–05.06.2014)*. – Praha, 2014. – P. 107–109.
4. Гросс-Гейнрих К. Е. Кульман и ее стихотворения : пер. с нем. / К. Гросс-Гейнрих. – СПб. : [б. и.], 1849.
5. Киреевский И. В. Критика и эстетика / И. В. Киреевский ; сост., вступ. ст. и примеч. Ю. В. Манна ; редкол. : М. Ф. Овсянников (пред.) и др. – М. : Искусство, 1979. – 439 с. – (История эстетики в памятниках и документах).
6. Мордовцев Д. Русские женщины нового времени. Биографические очерки из русской истории. Женщины первой половины XVIII века / Д. Мордовцев. – СПб. : Изд-во А. Черкесова и Ко, 1874. – 367 с.
7. Некрасова Е. С. Надежда Андреевна Дурова. (Псевдонимы: Девица-Кавалерист, Александров). (1783–1866) / Е. С. Некрасова // *Исторический вестник*. – 1890. – Т. 41, № 9. – С. 585–612.
8. Савкина И. Провинциалки русской литературы (женская проза 30–40-х годов XIX века) [Электронный ресурс] / И. Савкина. – Режим доступа : http://www.a-z.ru/women_cd1/html/s_1.htm
9. Савкина И. «Пишу себя...» : автодокументальные женские тексты в русской литературе первой половины XIX века / И. Савкина. – Tampere : University of Tampere, 2001. – 360 с.
10. Строганова Е. Н. Женщина в мужском костюме: об автобиографизме «Записок» Н. А. Дуровой / Е. Н. Строганова // *Ист.-лит. сб. – Тверь* : [б. и.], 2002. – Вып. 2. – С. 32–46.
11. Файнштейн М. Ш. Писательницы пушкинской поры : ист.-лит. очерки / М. Ш. Файнштейн. – Л. : Наука, 1989. – 175 с. – (Серия «Литература и языкознание»).
12. Шорэ Э. Желание любви и страстное стремление к искусству. Елена Ган и ее рассказ Идеал / Э. Шорэ // *Филологические науки*. – 2000. – № 3. – С. 104–116.

Власенко Людмила. Творчество женщин-писательниц эпохи романтизма в рецепции А. И. Белецкого. В статье проанализирована специфика рецепции А. И. Белецким творчества забытых русских женщин-писательниц первой половины XIX в. – Зинаиды Волконской, Елизаветы Кульман и Надежды Дуровой (труд «Эпизод из истории русского романтизма. Русские писательницы 1830–1860-х годов»). Обращено внимание на основные темы и мотивы их произведений, установлено общее и отличное в творческой манере писательниц, выявлены исторические и общественные предпосылки развития женского творчества пушкинской эпохи, установлены факторы, которые повлияли на творческую деятельность Волконской, Кульман и Дуровой, на развитие русской литературы и культуры в целом.

Ключевые слова: женщины-писательницы, стих, творчество, мотив, литературная деятельность.

Vlasenko Ludmyla. Work of Women-Authoresses of the Romanticism Epoch in A. Biletskyi's Reception.

The specific reception of A. Biletskyi to work about the forgotten Russian women-authoresses of the first half of XIX century – Zinayida Volkonska, Yelyzaveta Kulman and Nadiya Durova (work “Episode from the history of Russian Romanticism. Russian writers of 1830–1860”) is analysed in the article. The attention is paid to the basic themes and reasons of their works, a common and excellent parts are set in the creative manner of authoresses, historical and public pre-conditions of the woman writing development of the Pushkin epoch are found out, factors, that influenced on the creative activity of Volkonska, Kulman and Durova on the development of Russian literature and culture on the whole, are set.

Key words: women-authoresses, verse, work, reason, literary activity.

Стаття надійшла до редколегії
05.11.2014 р.